

COĞRAFYA EĞİTİMİNDE MATERYALLER VE 2005 COĞRAFYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

Nurcan DEMİRALP

*Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü,
Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.*

Özet

Öğretme-öğrenme sürecinin temel unsurlarından biri araç ve materyallerdir. Araç ve materyaller, öğretme-öğrenme sürecini desteklemek, öğretimi daha etkin ve kalıcı kılmak amacıyla kullanılırlar. Coğrafya öğretiminde, konu ve kazanımlara uygun, kullanılan yöntem ve teknikleri destekleyen pek çok araç ve materyal kullanılmaktadır. Bu çalışmada; coğrafya eğitim ve öğretiminde kullanılan materyallerin neler olduğu, materyal seçimini etkileyen faktörler, coğrafya eğitiminde kullanılan materyaller ve 2005 coğrafya dersi öğretim programına göre materyal anlayışı ele alınacaktır. Ayrıca, yeni programda öngörülen araç ve materyallerin üretilmesi ve kullanılmasında; ders kitaplarının, öğretmenlerin, öğrencilerin, öğrenme ortamlarının, okul yöneticilerinin ve velilerin değişen anlam, sorumluluk ve rollerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Materyal, coğrafya eğitimi, materyal geliştirme, 2005 coğrafya dersi programı, coğrafya.*

MATERIALS IN GEOGRAPHY EDUCATION AND THE GEOGRAPHY CURRICULUM 2005

Abstract

The basic elements of the teaching-learning process are resources and materials, which are used to support the teaching-learning process and to make the process much more effective and lasting. In geography education many resources and materials are used that are appropriate for the subject and the skills, and that support the used methods and techniques. In this study; the materials in geography education and the facts that affect the selection of a material will be discussed in light of the Materials in Geography Education and the Geography Curriculum 2005. In accordance with the new geography curriculum that was influenced by the Constructivist Approach; we will try to determine the roles, responsibilities and meanings of course books, teachers, students, learning conditions, the school administrations and parents by means of material selection, usage, production and improvements.

***Key Words:** Material, geography education, material development, geography curriculum 2005, geography.*

Giriş

Eğitim-öğretim çalışmalarının tümünde öğretimin hedeflerini gerçekleştirmek için araç-gereç ve materyaller kullanılmaktadır. Burada ilk belirlenmesi gereken konu öğretimde kullanılan araç-gereç ile öğretim materyali kavramlarının açıklanmasıdır. Yalın, öğretim aracını; bir iletişim kanalı yani kanalla (öğretmen) öğrenciler (alıcılar) arasındaki bilgi paylaşımına imkân sağlayan ortam, öğretim materyalini de farklı

araçlarla sunulan bilgiler, mesajlar ve malzemeler olarak tanımlamaktadır (1). Yanpar ise öğretim araçlarının, tebeşir ve kâğıttan başlayarak günümüzde bilgisayar ve ilişkili teknolojilere kadar, basitten karmaşığa çeşitlilik gösterdiğini, materyal oluşturabilmek için okul içi ve okul dışındaki araçlara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (2). Bir araç, öğretim hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bir değişimden veya işlemten geçiyorsa öğretim materyali haline gelir. Örneğin yazı tahtası bir araçtır. Üzerinde tebeşirle veya tahta kalemiyle bir işlem, resim, grafik, yazı vb. oluşturulduğu zaman bir ders materyali haline gelir. Asetat kâğıdı bir araçtır, bu asetat kâğıdı üzerine hedefleri ve kazanımları gerçekleştirmek üzere bir işlem yapılmasıyla (bilgi yazılması, resim yapılması, problem çözülmesi vb.) tepegözde kullanılabilir bir materyal ortaya çıkar.

Öğretme-öğrenme sürecinde materyaller, öğretimi desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Konuya ve amaca uygun olarak seçilmiş materyaller, öğretilen konuyu canlı hâle getirmekte, öğretim sürecini zenginleştirip, öğrenmeyi artırmaktadır. Materyaller aynı zamanda öğrencilerin ilgi alanlarını genişletmekte, motivasyonlarını da yükseltmektedir.

Materyaller, çoklu öğrenme ortamı sağladıkları, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı oldukları, dikkat çektikleri, hatırlamayı kolaylaştırdıkları, soyut şeyleri somutlaştırdıkları, zamandan tasarruf sağladıkları, güvenli gözlem yapma imkânı verdikleri için kullanılırlar. Materyaller, farklı zamanlarda birbirleriyle tutarlı içeriğin sunulmasını sağladıkları, tekrar tekrar kullanılabilir oldukları, içeriği basitleştirerek anlaşılmasını kolaylaştırdıkları (1) için de önemlidirler.

Coğrafya Öğretiminde Materyal ve Materyal Seçimini Etkileyen Faktörler

Coğrafya öğretiminde pek çok materyal kullanılmaktadır. Burada “materyal” terimi en geniş anlamıyla coğrafya öğretimini desteklemek ve öğrencilerin öğrenimine yardımcı olmak üzere, sınıf içi ve sınıf dışı çalışmalarda kullanılan tüm kaynakları tanımlamaktadır. İnsan ve doğal ortam arasındaki etkileşimi konu alan ve ikisi arasındaki ilişkiyi sentez olarak sunan coğrafya, çok geniş bir araştırma alanına sahiptir. Doğal olarak bu kadar geniş araştırma alanı ve konusu olan bir bilimin öğretiminde de çok çeşitli materyal kullanımı söz konusu olacaktır. Ancak materyal kullanımında; materyalin seçimi, kazanımlara uygun olarak iyi tasarlanması, yerinde ve etkili sunulması öğrenmenin gerçekleşmesi açısından önemlidir.

Coğrafya öğretiminde, seçilen materyallerin sınıf düzeyine uygunluğu, kalitesi, öğrenciler tarafından kullanım biçimleri, öğretimin başarılı olup olmamasını etkileyen unsurlardır. Bu nedenle materyal seçimini etkileyen faktörleri belirlemek gerekir.

Derslerde kullanılacak materyallerin seçimini etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar; Uşun (3) ve Yalın (1) tarafından “öğretim hedefleri, öğretim yöntemi, öğrenci özellikleri (görsel-işitsel tercihleri, öğrenme düzeyleri vb.), öğretim ortamı (büyüklüğü, araç-gereç kullanımına elverişliliği), araçların özellikleri, gereçlerin tasarım özellikleri, öğretmen tutumları, becerileri, maliyet, zaman ve elde edebilme gibi sınırlamalar” şeklinde belirlenmiştir. Uşun ve Yalın, bu faktörlerin öğretme-öğrenme sisteminin unsurları olduğunu, karşılıklı etkileşim içinde bulduklarını, birinin seçim, tasarım ya da kullanımının diğerinin seçim, tasarım ya da kullanımını doğrudan etkileyebileceğini belirtmektedir.

Etkin öğrenme sürecinde; hangi kaynakların kullanılacağı, kullanılacak kaynakların özellikleri, nasıl kullanılacakları, eğitim öğretim ortamlarında mevcut kaynakların neler olduğu, öğretmen ve öğrencilerin bunları nasıl seçecekleri, ulaşacakları veya kendi kaynaklarını üretip üretemeyecekleri, üzerinde dikkatle durulması gereken konulardır.

Coğrafya öğretiminde, sınıf içi ve sınıf dışında yapılan çalışmalarda kullanılan materyallerin öncelikle uygunluğu ve doğruluğu değerlendirilmelidir. Burada uygunluk ve doğruluktan kastedilen; materyallerin, sınıf düzeyleri, amaç, bilimsellik, konu, öğrenme ihtiyaçları, görsellik, motivasyon, gerçekçilik, kazanımlar, vb. açısından ele alınıp irdelenmesidir.

Coğrafya öğretiminde kullanılan materyalin seçimi, uygunluğu ve doğruluğu daha çok coğrafya öğretmenleri tarafından yapılmaktadır. Ancak bu seçimde bazı kriterlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Lambert ve Balderstone (4) coğrafyada incelenen konunun uygunluğunun, genellikle öğrencileri tartışmalı konular ve sorularla ilgili araştırmalara sevk etmesiyle ölçüldüğünü, bu nedenle derslerde kullanılan materyallerin de bu konularla ilgili gerçekçi görüşler taşıması, uygun tavırlar, değerler, sorunun çözümüne yönelik çıkarımlar sağlaması gerektiğini belirtmektedir.

Eğitim-öğretim ortamlarında kullanılan materyaller, öğrencilerin insanlar, alanlar, dünya ve evren hakkındaki düşüncelerini ve algılarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle öğretim araç ve materyalleri seçilirken, kullanılan araç ve materyallerin insanlar, alanlar, bölgeler vb. hakkında dolaylı veya açıkça ortaya koydukları görüntüyü veya oluşturabilecekleri algıyı önceden göz önünde bulundurmak ve gerekli önlemleri almak gerekir. Ayrıca kullanılan materyallerin bir kişi veya grubun görüşlerini yansıtan, taraflı bakış açısı sunan özelliklerden ve etkilerden uzak olması sağlanmalıdır. Öğretmenlerin ve öğrencilerin taraflı bir bakış açısı ile hazırlanmış materyalleri belirleyebilmesi, bunlarla baş edebilmesi için okullarda çeşitli öğretim stratejileri geliştirmek, bilimsel ve gerçekçi eğitim öğretim ortamları hazırlamak önemlidir. Böylelikle öğretmen ve öğrenciler, herhangi bir kaynağın eleştirel değerlendirmesini yapabilecek hâle gelirler.

Coğrafya öğretiminde kullanılacak materyallerin seçiminde ve geliştirilmesinde; materyallerin konu ve öğrencilerin ilgi alanlarına uygun olması, merak ve motivasyonu artırması, eğitim ve öğretim ortamına gerçeklik katıp öğretimi kolaylaştırması, tarafsız bakış açısı sunması, öğrencilerde mekân algısı oluşturması, coğrafi bilinç kazandırması gibi unsurlar rehber olarak alınmalıdır.

Coğrafya Öğretiminde Kullanılan Başlıca Materyaller

Coğrafya öğretiminde kullanılan araç-gereç ve materyaller genel olarak; ders kitapları, haritalar, küreler, modeller, tablo ve grafikler, fotoğraflar, dergiler, CD ve kasetler, televizyon programları, slaytlar, müzik gibi görsel işitsel materyaller, sanat eserleri, doğal kaynaklar, çeşitli maketler, çalışma kağıtları vb. olarak sıralanabilir. Ancak coğrafya biliminin ve coğrafyacıların bilgiyi kazandırmaktaki, kanıt ve materyal sunmadaki araçları yukarıda sıralananlarla sınırlı değildir. Coğrafya öğretiminde doğal, tarihî, sanatsal, kültürel ve bilimsel pek çok kaynaktan yararlanmak mümkündür. Daugherty (5) coğrafyacıların kanıt ve materyal kullanımında geniş bir yelpazeye sahip olduklarını, çeşitli edebî, istatistiksel ve kültürel verilerin de göz önünde bulundurulması ve kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Lambert ve Balderstone da

(4) coğrafya öğretiminde yazılı ve görsel kaynakların yanı sıra, öğretmenlerin ve öğrencilerin bizzat kendilerinin coğrafya öğretimi için değerli kaynaklar olabileceğini belirtmektedir. Lambert ve Balderstone'a göre; "sıklıkla görülmektedir ki, öğretmen ve öğrencilerin coğrafya dersine kendileriyle birlikte getirdikleri tecrübeler çok nadir kullanılmaktadır. Öğretmenler ve öğrenciler, çok sık seyahat etmekte, insanlar ve yerler hakkında görüntüler, görsel kaynaklar ve tecrübeler toplamaktadırlar. Tüm bunlar fiziksel olarak sunuş yoluyla sınıfa 'gerçeklik' havası getirmek üzere kullanılabilir". Aslında derslerde; konu uzmanlarından, sanatçılardan, gezginlerden, önemli olayların tanıklarından yararlanmak ve onların tecrübelerini öğrenme ortamlarına taşımak, öğrenmeyi canlı, gerçekçi, kalıcı izli kıldığı gibi öğrencilerde yeni merak ve ilgi alanları yaratmakta, öğrenme ve araştırmaya motivasyonu artırmaktadır.

Coğrafya öğretiminde kullanılan materyallerin, ders programlarında belirtilen kazanımları gerçekleştirmeye yönelik olarak seçilmesi önemli bir konudur. Çünkü materyallerin kalitesi, derse uygunluğu, öğretmenler ve öğrenciler tarafından kullanım biçimleri, öğrenimin başarılı olup olmamasını etkileyen faktörlerdir. Bu nedenle Türkiye'de, 2005 yılında uygulanmaya başlanan coğrafya dersi öğretim programına göre kullanılacak materyallerin özellik ve içeriklerinin ne olması gerektiği, öğretmenlerin hangi konulara dikkat ederlerse amaca uygun materyal kullanmış olacakları, genel hatları ile belirlenmiştir (6). Bu nedenle aşağıda, coğrafya öğretiminde kullanılan materyallerin genel özellik ve içeriklerinin ne olması gerektiği konusunda saptamalar yapılmaya çalışılacak ve 2005 programına göre ne tür materyallere ihtiyaç olduğu ve bunların hangi yollarla üretilebileceği üzerinde durulacaktır.

2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı ve Materyal İhtiyacı

2005 Coğrafya Öğretim Programı, yapılandırmacılık (constructivism) kuramına göre hazırlanmıştır. Yapılandırmacılık, bilginin doğasına ilişkin felsefi bir bilgi kuramıdır ve bilginin zihinde yapılandırılmasını esas alır. Demirel'e göre, yapılandırmacılık öğretimle ilgili bir kuram değil; bilgi ve öğrenme ile ilgili bir kuramdır ve bu kuram, bilgiyi temelden kurmaya dayanır. Başlangıçta öğrenenlerin bilgiyi nasıl öğrendiklerine ilişkin bir kuram olarak gelişmiş ve zaman içinde öğrenenlerin bilgiyi nasıl yapılandırdıklarına ilişkin bir yaklaşım haline dönüşmüştür (7).

2005 Coğrafya Öğretim Programı incelediğinde; yapılandırmacı, öğrenme ve etkinlik merkezli, becerilere ağırlık veren, alternatif ölçme ve değerlendirmeleri içeren, ana ve ara disiplinlerle işbirliğini kuvvetlendiren, bütüncül / tematik bakış açılarını yansıtan bir yaklaşım görülmektedir. Programda, her alanda ortak olan beceriler ve coğrafyaya özgü beceriler söz konusudur. Programın öğelerine bakıldığında bunlar; tema ya da öğrenme alanları, kazanımlar, etkinlikler ve açıklamalardan oluşmaktadır. "Kazanım; öğrenme süreci içerisinde, planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar sayesinde öğrencide görülmesi beklenen bilgi, beceri ve tutumlardır" (8). Etkinlikler, öğrencinin kazanımları gerçekleştirebilmesi gereken, aktif olabilmesini sağlayan her türlü faaliyetlerdir. Programda plan hazırlanırken önemli olan etkinlik gerçekleştirmektir. Etkinlikler öğretmen ve öğrenenlere rehberlik etmek amacıyla yapılmalıdır. Bu etkinliklerde en önemli unsur da ders araç -gereç ve materyalleridir. Bu nedenle programda, öğretim materyallerinin özellikleri, etkin bir şekilde hazırlanması ve seçilmesinde göz önünde bulundurulacak hususlar şöyle belirlenmiştir (6).

- Materyalin program ile uyumlu ve programları destekleyecek nitelikte olması
- Materyalin içerdiği bilginin doğru ve güncel olması
- Materyalde kullanılan anlatım türünün açık ve anlaşılabilir olması
- Materyalin öğrenciyi güdüleyici ve ilgi çekici nitelikte olması
- Materyalin öğrencinin derse katılımını sağlayabilir nitelikte olması
- Materyalin teknik özellikler açısından yeterli olması
- Materyalin etkinliği hakkında önceden elde edilmiş bilgilere sahip olunması
- Materyalin içerik açısından tarafsız ve öğretimsel nitelikte olması
- Materyal kullanımı için gerekli kullanım kılavuzları (öğretmen- öğrenci) ve yazılı dokümanların olması
- Ders kitaplarının, içerik olarak araştırma, planlama, uygulama, eğitim teknolojilerinden yararlanma ve değerlendirme kılavuzu olacak, sonuçta öğrenci edindiği bilgi ve beceriyle kendisini değerlendirecek ve hayata geçirecek nitelikte olması
- Öğrenci ders kitaplarının, içerisine yazı yazılabilen, resim ve şekil çizilebilen boyama yapılabilen, düşünce oyun işlemlerinin yapılabildiği defter benzeri bir öğretim aracı olması

Öğretmen kılavuz kitabı, öğretmenlerin eksik kalan bilgi ve becerilerini geliştirmek; aynı zamanda yeni öğretim yöntem ve tekniklerinden onları haberdar etmek, daha yönlendirici bir konuma getirecek ve öğretmenin işini kolaylaştıracak şekilde hazırlanması

2005 Coğrafya Öğretim Programıyla, derslerde kullanılan araç-gereç ve materyallerin, ders kitaplarının, öğrenme ortamlarının, öğretmen, öğrenci, okul yöneticileri ve velinin rolü, yeri ve sorumluluğu değişmiştir. Çünkü yapılandırmacı yaklaşıma göre “öğrencilerin aktif şekilde bilgiyi oluşturması, yorumlaması ve ön bilgilerine göre yeniden organize etmesi” (7) beklenmektedir. Aşağıda bu değişimim ders kitaplarına, öğretmenlere, öğrencilere, öğrenme ortamlarına, okul idaresi ve velilere yansımalarıyla ortaya çıkan yeni sorumluluk, rol ve ihtiyaçlar ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Yeni Coğrafya Programına Göre Ders Kitaplarının Değişen Anlamı

Bugüne kadar hazırlanan programlara uygun olarak ders kitapları en temel öğrenme kaynakları kabul edilmiştir. Önceki programlarda yer alan hedef ve davranışları gerçekleştirmek üzere, öğretmenin ve öğrencinin hemen hemen tek ders araç ve materyalinin ders kitapları olmasının çeşitli nedenleri vardır. Yanpar Şahin ve Yıldırım’a göre “Ders kitaplarına öğretme-öğrenme sürecinde yer verilmesinin birinci nedeni programa uygun olarak hazırlanmış olmaları, ikinci nedeni bir öğretim aracı olarak işe koşulmaları, üçüncü nedeni ise öğretmen için rahatlığıdır. Çünkü takip etme olanağı ve ödevlendirme kaynağı gibi özellikleri nedeniyle ders kitapları öğretmenlere ve öğrencilere kolaylık sağlamaktadır” (9).

Okullarda ders kitaplarının en temel ders araç ve materyali haline getirilmiş olması sonucu “okullarda eğitim, tamamen ders ve test kitaplarına bağımlı hâle gelmiş, kitaptaki konuların öğrenciler tarafından belenmesi, sorunca söylenmesi ve istenirse yazılması yeterli gibi algılanmıştır. Oysa kitapların belenmesi amaç değildir. Kitapların öğrenci merkezli etkinlikleri gerçekleştirirken araç olarak kullanılması gerekir. Gazete, dergi, diğer kitaplar, öğrenci velileri ve diğer alanında uzman kişiler öğrenme işlevine katılmalıdır. Öğrenci merkezli etkinlikler sırasında ulaşılabilecek tüm kaynaklar kullanılmalıdır” (6).

2005 yılında uygulanmaya başlanan yeni programla ders kitaplarının anlamı ve işlevi değişmiştir. Çünkü program, öğrenci merkezli yaklaşımları temel almakta, öğrencileri soru sormaya, araştırma ve planlama yapmaya özendirilmekte, bilgiyi anlamlandırarak yapılandırmalarını ve yorumlamalarını istemektedir. Yeni programda, ders araç ve materyali olarak birincil ve ikincil kaynaklar önemsenmiş özellikle öğrencilerin kendi oluşturdukları ürünler ön plana çıkarılmıştır. Eski programlara göre hazırlanan coğrafya kitapları incelendiğinde (10, 11, 112) konuların üniteler halinde hedef ve davranışların kazandırılmasına yönelik olarak hazırlandığı görülür. Örneğin; ‘Harita Bilgisi’ ünitesinde harita ve ölçek, haritalarda yüzey şekillerinin gösterilmesi, haritalardan yararlanma gibi başlıklar altında konular anlatılmakta, değerlendirme sorularıyla ünite bitirilmektedir. 2005 programında (6) ise; 9.10.11. ve 12. sınıflarda her öğrenme alanı içinde kazanımlar ve etkinlik örnekleriyle birlikte haritanın tüm yönleriyle, gerek sınıf-okul içi gerekse okul dışı etkinliklerle kullanıldığı, öğrencinin hemen her öğrenme alanında harita ürettiği görülür. Böylelikle öğrencinin, çeşitli ders araç ve materyali kullanılarak tüm yönleriyle harita bilgisine sahip olması, her konu ve durumla ilgili harita üretmesi, onu kanıt olarak kullanması, yorumlaması ve zihin haritalarını geliştirmesi ön görülmektedir. Kısaca tüm bu çalışmaların sonunda ‘harita bilgisi’ sadece lise birinci sınıfın bir ünitesi olmaktan çıkarılmakta, haritanın hayatın içinde kullanılan bir kaynak haline dönüşmesi amaçlanmaktadır.

Yeni programla birlikte ortaya çıkan en önemli ihtiyaçlardan biri öğretmenlerin yeni öğretim yöntem ve teknikleri konusunda doğru bilgilendirilmesi ve desteklenmesidir. 2005 programında “öğretmenlerin eksik kalan bilgi ve becerilerini geliştirmek; aynı zamanda yeni öğretim yöntem ve tekniklerinden onları haberdar etmek, daha yönlendirici bir konuma getirecek ve işini kolaylaştıracak”(6) öğretmen kılavuz kitabı ön görülmektedir. Ancak bu kitap hâlâ hazırlanamamıştır. Oysa öğretmen ve öğrencilerin kılavuz kitaplar, yardımcı ders araç ve materyalleriyle donanması, bunları sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerde nasıl kullanacakları, kendi kaynaklarını nasıl üretecekleri yönünde geliştirilmeleri gerekmektedir. Örneğin; İngiltere’de, büyük bir program değişikliği yapıldıktan sonra, yeni programa uygun olarak hazırlanan “Coğrafya Öğretmenlerinin El Kitabı (Geography Teachers’ Handbook) (13) gibi bir kitabın Türkiye’de de öğretmenler için hazırlanması yol gösterici olacak ve önemli bir ihtiyaca cevap verecektir. Diğer yandan etkinlik temelli yardımcı ders kitaplarının hazırlanması öğrenciler için motive edici ve ilham verici olacaktır. Öğretmen ve öğrenciler için, gerek arazi çalışmaları gerekse sınıf içi çalışmalarla birincil ve ikincil ders araç ve materyallerinin nasıl üretilebileceği, etkinlikleri hazırlarken öğretmen ve öğrencilerin nelerden yararlanabilecekleri bu kitaplarla daha kolay öğrenilecektir. Örneğin; İngiltere’de liselerde kullanılan ders kitabı (14) çeşitli etkinliklerle ders içeriğini belirlerken, arazi çalışmaları ve coğrafi becerileri geliştirmek üzere hazırlanan yardımcı ders kitabı da (15) öğretmen ve öğrencileri çalışmalarında desteklemekte, rehberlik etmektedir.

2005 coğrafya dersi öğretim programına göre ders kitapları, eğitim-öğretim sürecini destekleyen materyallerden biri olarak değerlendirilmekte, daha önceki programlarda edinilen ‘en önemli ders materyali’ özelliğini yitirmektedir. Ancak öğretmen ve öğrencilere yönelik, yapılandırmacı yaklaşıma uygun, pedagojik olarak doğru ve bilimsel hazırlanmış, kılavuz ve yardımcı kitaplara ihtiyaç duyulmaktadır.

2. Yeni Coğrafya Programına Göre Öğretmenlerin Değişen Rolü ve Materyal Geliştirme

Yapılandırmacı yaklaşımda öğretmen rehber, ortak öğrenen ve yönlendirici rolündedir. Bu yaklaşımda öğretmenler, “gerçek materyallerin yanı sıra etkileşime dayalı ve gerçeği modelleyen materyaller kullanır. Öğrencilerin gerçek yaşamla ilgili deneyimleri yaşamaları için problem çözmeyi gerektiren etkinlikler hazırlarlar ve bunlara eleştirel yaklaşımlarını isterler. Yapılandırmacı sınıflardaki öğretmenlerin başarılı olabilmeleri için, yöneticilerin ve velilerin desteğini alması ve kütüphane kaynaklarını kullanması (programın oluşturulabilmesi için kütüphanedeki kitapların ve medyanın kullanılması gerekir) önerilmektedir (7).

2005 programına göre öğretmenin, yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak çeşitli öğrenme tekniklerini bilmesi ve uygulaması gerekmektedir. Örneğin; 9. sınıfta, doğal sistemler öğrenme alanı içinde yer alan, farklı iklim tiplerinin özellikleriyle ilgili kazanımlarda, anlatım, tartışma, ortak öğrenme veya problem tabanlı öğrenme teknikleri kullanılabilir. Öğrenme ortamına bağlı olarak, belirlenmiş iklim tiplerine göre öğrenci grupları oluşturularak drama çalışması da yapılabilir. Kısaca öğretmen, ders işlerken yapılandırmacı yaklaşıma uygun anlatım, tartışma, ortak öğrenme, problem tabanlı öğrenme, araştırmacı öğrenme gibi birçok teknik uygulamalıdır. Burada öğretmenlerin dikkat etmeleri gereken husus; konuya ve kazanımlara uygun etkinlikler içinde özel öğrenme tekniklerini dengeli bir dağılımla kullanmalarıdır. Ayrıca öğrencilerin, uygulanan özel tekniklerin farkına varmaksızın, her zaman bilgi oluşturacak ve tekrar organize edecek, sadece öğretmen ve ders kitabına bağımlı olmayacak şekilde yönlendirilmeleri gerekmektedir. Program, gerek uygulanacak yöntem ve teknikler gerekse kullanılacak araç ve materyaller açısından esneklik içermektedir. Karabağ, Şahin ve Öztürk (16) programın yapısının, öğretmenlere ve okullara kendi imkân ve yeterliliklerine göre önemli oranda serbestlik tanıdığını vurgulamaktadır.

Koçman ve Kılınc (17) yeni programı değerlendirirken “ programda her konunun mutlaka değişik materyallerle desteklenerek işlenmesinin ön görüldüğünü, grafik/ diyagramlar, tablolar, haritalar, kesitler ve şemalara ağırlık verildiğini ve öğretmenin yeni materyaller geliştirmesinin zorunlu kılındığını” belirtmektedir.

2005 programında, etkinlikler büyük ölçüde birincil bilgi kaynaklarına ve öğrenci materyallerine dayanmaktadır. Bu nedenle çeşitli teknik ve yöntemler kullanılarak öğrencilerin araç ve materyaller üretmeleri sağlanabilir. Örneğin; farklı iklim tiplerinin özellikleri kazandırılırken çeşitli ülke ve kıtaların iklim özellikleri veya büyük iklim bölgeleri incelenebilir. Öğrenci grupları oluşturularak, her bir grubun farklı iklim bölgelerinde yaşadığı varsayılarak, gerçek iklim verilerinin kullanıldığı, o iklim bölgesinin özellikleri, hayatı kolaylaştırıcı-zorlaştırıcı yönleri ve gelecek elli yılda karşılaşılabilecek problemleri içeren bir senaryo yazmaları istenebilir. Senaryo yazımında; ülke, kıta ve dünya ölçeğinde çeşitli iklim harita ve atlasları kullanılarak senaryoya gerçeklik katılması sağlanabilir. Programda da belirtildiği gibi (6) etkinliklerde, reklam hazırlama, poster- afiş hazırlama, örnek olay analizi, simülasyon, senaryo oluşturma, kavram haritası oluşturma, arazi çalışmaları, görsel imge oluşturma, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) uygulamaları, proje vb. uygulamalara yer verilerek öğretmen ve öğrencilerin yeni ders materyalleri üretmeleri sağlanabilir.

2005 coğrafya dersi öğretim programında öğretmenlerin, var olan etkinlik örneklerinin yanı sıra, kazanımlarda öngörülen bilgi, beceri, değer ve tutumları kazandırmak için farklı etkinlikler planlayıp uygulamaları ön görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin, bilgi teknolojilerinin yardımıyla kendi ders araç ve materyallerini oluşturabilmeleri ve öğrencilerin de yaratıcılıklarını kullanarak yeni materyaller üretmeleri teşvik edilmektedir. Ayrıca çeşitli nedenlerle imkânları kısıtlı olan okullarda öğretmenlerin, çevrelerindeki her şeyi pedagojik olmak şartıyla, ders materyali olarak kullanabileceği ve öğrencilerden de evleri ve çevrelerindeki malzemeleri sınıfa getirerek değerlendirmelerini isteyebileceği belirtilmektedir.

3. Yeni Coğrafya Programına Göre Öğrencilerin Değişen Rolü ve Materyal Geliştirme

Yeni programda öğrencilerin kazanmaları istenen bilgi ve becerileri uygun sınıf içi etkinliklerle kazanmaları ve bilgiyi farklı durumlara transfer edebilmeleri beklenmektedir (6). Bu nedenle etkinlik temelli, öğrenci ve öğretmenin öğrenme sürecinde aktif olduğu bir öğrenme ortamı ön görülmektedir. Programda, öğretmenin ve öğrencilerin yeni rol ve sorumlulukları belirlenmiştir. Öğretmen, öğrenme sürecinde rehber olarak görev yapacak ve öğrencinin merakını tetikleyerek, etkinliklerle öğrenme işlevini başlatacaktır. Öğrenci ise öğretilen değil, öğrenen olarak etkinlikleri gerçekleştirirken geçmiş bilgi ve becerileri ile yeni bilgi ve becerileri yorumlayarak, özümseyerek yeni bilgiler ve beceriler oluşturur; öğretmen bu öğrenme sürecinde sadece öğreten değil; öğrenen, öğrenciye destek olan ve gerektiğinde rehberlik yapan kişidir. Bu nedenle yeni öğretim programına göre öğrencinin rolü ve sorumluluğu değişmiştir. Çünkü yapılandırmacılıkta “öğrenenlerin yeni bir öğrenme sürecinde, önceki bilgi ve yaşantıları üzerine öğrenecekleri yeni durumu uygulayarak her iki bilgiyi zihinlerinde birleştirerek yeni bir anlama düzeyi oluşturmaları” (7) ön görülmektedir. Örneğin; 10. sınıfta, kayaçların özellikleri ile yeryüzü şekillerinin oluşum süreçlerini ilişkilendirmeye yönelik A.10.1 (6) kazanımda, öğrencilerin yakın çevrelerinden başlayarak, gördükleri bildikleri kayaç türlerinin adlarının tahtaya yazılması ile işe başlanabilir. Daha sonra doğada var olan farklı kayaç türleri ve özelliklerini içeren bir CD’nin gösterilmesi, çeşitli taş örneklerinin sınıfa getirilmesi, yakın çevrede arazi çalışması ile taş örneklerinin toplanması, bunların sınıfa getirilerek bir taş sergisinin açılması, her bir kayacın hikâyesinin anlatıldığı bir panonun oluşturulması sağlanabilir. Bunların yanı sıra; çeşitli kayaçların oluşturduğu yeryüzü şekillerinin maketlerinin yapılması veya konuyla ilgili bir belgeselin izlenmesi gibi etkinlikler de yapılabilir. Böylece öğrenciler, öğretmenlerinin rehberliğinde önceki bilgi ve yaşantılarının üzerine yeni öğrenilenleri çeşitli ders araç ve materyalleriyle uygulayarak yepyeni bir anlama düzeyine ulaşacaklardır.

4. Yeni Coğrafya Programına Göre Değişen Öğrenme Ortamı ve Materyal Geliştirme

Yapılandırmacı yaklaşıma göre; okul sadece dört duvar değil, tüm çevredir. Bu nedenle, öğrenilecek konuların, imkânlar zorlanarak öğrencilerin konuyu en iyi, en eğlenceli, en kolay şekilde öğrenebilecekleri ortamlarda işlenmesi ön görülmektedir (6). Yapılandırmacılıkta “gerçekçi sınıf ortamları sunulmalıdır. Gerçekçi sınıf ortamlarının oluşturulmasında, öğrencinin etkin kılınması sağlanmalı ve ortamlar öğrenilecek bilgiyi gerçekten yansıtabilen şekilde düzenlenmelidir” (7).

Yapılandırmacı yaklaşımın uygulandığı sınıflarda, öğrenilecek materyalin seçiminde konunun öğrenci için anlam taşıması gerekmektedir. Öğrenciler öğrenecekleri konuya karşı ilgi duymalı, güdülenmeli ve öğrenilecek materyalden önce ön bilgilerini de, öğretmenlerinin onları hazırlayacakları ortamlar sayesinde gün ışığına çıkartmalıdırlar. Öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkaracak, onların ilgi ve motivasyonlarını arttıracak öğrenme ortamları, okul içinde iyi düzenlenmiş coğrafya sınıflarında veya teknolojik donanıma sahip laboratuvarlarda oluşturulabileceği gibi, okul dışındaki arazi çalışmalarında da oluşturulabilir. Coğrafya dersinde öğrenme ortamı bir sinema salonu da olabilir. Küresel ısınma, yağmur ormanlarının yok edilmesi veya toprak erozyonu gibi konuları içeren bir belgeselin sinemada izlenmesi de yeni bir öğrenme ortamı yaratacaktır. Öğrencilerin yakın çevrede arazi çalışmasına götürülmesi, kısa süreli kamp çalışmaları veya bir parkta yapılacak harita kullanma ve yön bulma çalışmaları yepyeni ve heyecan verici öğrenme ortamları yaratacaktır. Bu öğrenme ortamlarında yapılacak etkinlikler, öğrenmeyi, öğrencilerin kendi deneyimleriyle ilişkilendirmelerini sağlayacağı gibi, onların sosyalleşme süreçlerine katkı yapacak ve aynı konu üzerinde çok farklı kavramların oluşturulmasını sağlayacaktır. Ancak yapılandırmacı öğrenme ortamlarında etkinliklerin uygulanmasında dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Bunlar Vermette (7) tarafından; iletişim, zaman, geri bildirim ve teknolojinin kullanılması olarak sıralanmaktadır. Vermette, etkinlikler uygulanırken; öğretmen ve öğrencinin sürekli iletişim içinde olmasına, imkânlar dâhilinde her öğrenciye farklı konularda farklı zaman süreleri tanınmasına, öğretmenin yaptığı her etkinlikten sonra mutlaka geri bildirim vermesine, eğitim alanındaki teknolojik gelişmelerin öğretmenler tarafından takip edilip öğrenilmesine dikkat çekmektedir.

Geleneksel sınıflarda, etkinlikler büyük ölçüde ders kitaplarına dayalı iken, yapılandırmacı sınıflarda etkinlikler büyük ölçüde birincil bilgi kaynaklarına ve öğrenci materyallerine dayanmaktadır. Örneğin; yakın çevredeki bir park öğrenme ortamı olarak ele alındığında, oradaki bitki örneklerinin incelenmesi, numune alınması, numuneler üzerinde tartışmalar yapılması, öğrencilerin birincil bilgi kaynaklarına ulaşmalarına ve kendi materyallerini oluşturmalarına imkân verir.

Yapılandırmacı sınıf ortamı zengindir ve çok yönlü uyarıcılar vardır. Öğrenenler disiplinler arası, tematik bir anlayışla, aktif olarak ve birlikte çalışmalar yaparak öğrenirler. Öğrenme sadece okulda yapılmaz. (6). Diğer alanlardan da yararlanılarak tüm çevre öğrenme ortamı olarak kullanılır.

Yapılandırmacı öğrenme ortamları, çağdaş teknolojinin olanaklarıyla birkaç ders araç ve materyalinin birlikte kullanıldığı çoklu ortamlar gerektirmektedir. Çünkü Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) gibi uygulamaların yapılabilmesi, projelerin yürütülebilmesi, yeni ders araç ve materyallerinin üretilebilmesi için bu tür donanımların sağlanması gerekir. Ülkemizde henüz tam olarak kullanılmasa bile coğrafi bilgi sistemlerinin coğrafya eğitimindeki uygulamalarını gerçekleştirmek için çoklu öğrenme ortamlarına ihtiyaç vardır. Audet ve Ludwing (18) tarafından hazırlanan kitapta olduğu gibi, coğrafi bilgi sistemlerinin okullardaki uygulamaları sırasında, hem okul-sınıf içi hem de okul dışı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar sırasında elde edilen verilerin değerlendirilmesi, problemin çözülmesi ve sonuçların bilimsel anlamda ortaya konulabilmesi için, okullarda teknolojik donanımın ve çoklu öğrenme ortamlarının oluşturulması gerekir. Örneğin; Audet ve Ludwing (18) yakın çevredeki bir

nehir kirliliğinin belirlenmesi ve bunun etkilerinin saptanmasıyla ilgili bir çalışmayı öğrencilerle birlikte yapmıştır. Bu çalışmalar sırasında, alanın çeşitli haritaları coğrafi bilgi sistemleri ile üretilmiş, uzaydan alınmış görüntüleri incelenmiş, nehrin akış grafikleri çıkarılmış, numuneler alınmış, kirlilik oranları ve bunların etkileri ortaya konmuştur. Burada öğrenme ortamı olarak, hem sınıf-okul hem de yakın çevre kullanılmış, çevre kirliliği gibi gerçek bir problemin tüm yönleriyle ortaya konup irdelenmesi çoklu öğrenme ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların ülkemizde de başlaması ve eğitimde gerçek hayatta karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik projelerin ve materyallerin üretilmesi ümit edilmektedir.

5. Yeni Coğrafya Programına Göre Değişen Okul İdaresi-Veli Sorumluluğu ve Materyal Geliştirme

2005 Coğrafya dersi öğretim programının verimli ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi tüm paydaşlarıyla birlikte uygulayıcıların istek gayret ve inançlarına bağlıdır. Programda, gönüllü öğretmenlerin, girişimci okul yöneticilerinin, yol gösterici müfettişlerin ve iş birliği içinde olan velilerin öğrencileri başarıya taşımaları (6) ön görülmektedir.

Programda, okul idarecileri, klasik okul yöneticiliği kavram ve anlayışının dışında okul liderleri olarak benimsenmekte, öğretmenin ufkunu genişletmek ve etkinliklerin hazırlanıp uygulanmasında öğretmene yardımcı olmakla görevli kabul edilmektedir.

Okul yöneticilerinin, coğrafya ve benzeri derslerde, uygulamada ortaya çıkacak problemlerin çözümünde, derslerde gerekli araç ve materyallerin temini ve fizikî ortamın hazırlanmasında yardımcı olmaları beklenmektedir. Ayrıca okul dışı etkinliklerin gerçekleştirilmesinde kolaylık sağlamak, okulda coğrafya sınıfı, laboratuvar, kütüphane, internet imkânı sağlamak gibi sorumlulukları da vardır. Coğrafya derslerinde kullanılan tüm materyallerle, gerek öğretmenler gerek öğrenciler tarafından üretilmiş araç ve materyallerin, etkinliklerde kullanılan malzemelerin bir arşiv oluşturularak coğrafya sınıfında değerlendirilmesi de önemlidir. Okul yöneticileri, coğrafya sınıfının oluşturulup, tüm materyallerin orada arşivlenmesiyle her konu ve etkinlik için öğretmen ve öğrencilerin kolaylıkla ulaşabilecekleri ders araç ve materyallerinin sağlanmasına katkı yapmış olacaklardır.

Yapılandırma öğrenme ortamının oluşturulmasında, etkinlikler gerçekleştirilirken, öğretmen ve okul idaresinin tüm düzenlemeleri yapması gerektiği gibi velilerin de sorumluluk almaları gerekmektedir. Programda (6), programın etkili bir şekilde işleyebilmesi açısından ailelerin okulla işbirliği içinde olmalarının son derece önemli olduğu vurgulanmakta, anne babaların okul yöneticileri ve öğretmenlerle etkileşim içinde olmalarının programların öğretimsel tasarımının ana öğelerinden biri olduğu belirtilmektedir. Sibley (19), coğrafya öğretimi sırasında ailelerden kaynak olarak yararlanılabileceğini, onların çocuklarının öğrenmelerine destek olabileceklerini belirtmektedir. Sibley'e göre aileler, evde atlas ve çeşitli yol haritaları bulundurarak, tatile çıkarken güzergâhı çocuklarıyla birlikte belirleyerek, haberlerde adı geçen ülkeleri onlarla birlikte atlastan bularak, çocukların odalarında duvar haritası ve küre bulunmasını sağlayarak, onları aylık coğrafya dergilerine abone yaparak, gazete okumalarını teşvik ederek, coğrafi konularla ilgili belgesel ve filmler izlemelerini teşvik ederek, ülkeler, şehirler, kıtalar ve coğrafi keşiflerle ilgili konuşmalar yaparak hem onları motive edebilir hem de yeni coğrafi materyallerle tanıştırabilirler.

Sonuç

Eğitim-öğretim çalışmalarının tümünde kalıcı ve etkin öğrenmelerin gerçekleştirilmesi için çeşitli araç ve materyaller kullanılmaktadır. Coğrafya eğitiminde de çeşitli öğrenme ortamlarında materyaller kullanılmaktadır. Coğrafya eğitiminde aslında tüm çevre öğrenme ortamı olduğu için, derslerde kullanılan araç ve materyaller, pedagojik olmak şartıyla, çevremizde gördüğümüz canlı cansız pek çok nesne olabileceği gibi, öğretmenin ve öğrencinin kendi ürettiği birincil kaynaklar da olabilir. Bugüne kadar coğrafya öğretiminde, ders kitaplarının, harita ve kürenin dışında araç-gereç ve materyal kullanımına ve üretimine pek yer verilmediği görülmektedir. Ancak, 2005 coğrafya dersi öğretim programı ile derslerde araç ve materyal kullanımı, üretilmesi ve geliştirilmesi yönünde önemli bir zihniyet değişimi yaşanması ön görülmektedir. Bu programa göre; öğrenme alanlarına, kazanımlara, etkinliklere, öğrenme ortamına, kullanılan öğrenme yöntem ve tekniklerine, imkânlarla, öğrencilerin ilgi, merak ve yaratıcılıklarına, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve velilerin katkılarına bağlı olarak her sınıf ve düzeyde birbirinden farklı ders araç ve materyali kullanmak ve üretmek mümkündür.

Yapılandırmacı yaklaşımın ve bu yaklaşıma uygun olarak kullanılacak yeni öğretim yöntem ve tekniklerinin öğretmenlere doğru şekilde aktarılması gerekmektedir. Bu amaçla; öğretmenlerin eksik kalan bilgi ve becerilerini geliştirmek, daha doğru yönlendirip işlerini kolaylaştırmak için, öğretmen kılavuz kitaplarına, hizmet içi eğitim çalışmalarına, müfettişlerin rehberliğine ihtiyaç vardır. Ayrıca eğitim fakültelerindeki öğretmen adaylarının da, programın yapısına ve değişen materyal anlayışına göre yetiştirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca öğrenci ve öğretmenlere yönelik, her seviye ve konu düzeyinde, konuya ve kazanımlara uygun etkinlik örnekleri içeren yardımcı kitapların hazırlanması yararlı olacaktır. Bu tür kitaplar, yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak çeşitli tekniklerin kullanıldığı etkinlik örnekleriyle rehber olacağı gibi, yeni etkinlik ve materyal üretimine de katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Yalın, H. İ. (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. (Geliştirilmiş 6. baskı). Ankara: Nobel yayınları. S. 92, s. 82-90, s. 93.
2. Yanpar, T. (2005). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Anı yayınları. S. 9.
3. Uşun, S. (2000). *Özel Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: PegemA yayınları. S. 3.
4. Lambert, D.ve Balderstone, D. (2000). *Learning to Teach Geography in the Secondary School: A Companion to School Experience*. London and New York: Routledge / Falmer. S. 110, s. 111.
5. Weeden, P. (1997). Learning through maps. (Ed: Tilbury ve Williams) *Teaching and Learning Geography*. London and New York: Routledge. S.168.

6. *Coğrafya Dersi Öğretim Programı, 2005 Programı*. (2006). Ankara: Gazi Kitabevi. S.xxxii-xxxiii, s.xxiii, s. 97-154, s.xxxiii, s.19, s.xxii, s.109, s.xxiii, s.xxiii, s.xxxiv, s.xix.
7. Yanpar, T. (2006). Etkili ve Anlamlı Öğrenme İçin Kuramsal Yaklaşımlar ve Yapılandırıcılık. (Ed: C. Öztürk) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırıcı Bir Yaklaşım*. Ankara: PegemA yayınları. S. 88, s.89, s.99, s.94, s.96, s.102.
8. MEB (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (9-12. Sınıflar)*. Ankara: MEB yayınları. S.176.
9. Yaşar, Ş. ve Gültekin, M. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Araç-Gereç Kullanımı. (Ed: C. Öztürk) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırıcı Bir Yaklaşım*. Ankara: PegemA yayınları. S. 303.
10. İzbirak, R. (1985). *Liseler İçin Coğrafya I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
11. Aras ve diğerleri (2002). *Lise Coğrafya*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
12. Erinç, S. (2004). *Lise Coğrafya Ders Kitabı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
13. *Geography Teachers' Handbook*. (1996). (Ed: Bailey ve Fox) The Geography Association.
14. Waugh, D. ve Bushell, T. (2002). *New Key Geography for GCSE*. United Kingdom: Nelson Thornes Ltd.
15. Donert, K. (1990). *Enquiry Skills for GCSE*. Heinemann Educational.
16. Karabağ, S., Şahin, S. ve Öztürk, M. (2007). IGU CGE/ Herodot London Conference Changing Geographies: Innovative Curricula The Conference Proceeding. (Ed: Catling & Taylor). Oxford Brookes University. S. 122.
17. Koçman, A. ve Kılınç E. (2007). *Orta Öğretim Yeni Des Programı Üzerinde Değerlendirmeler*. TCK-Ege Üniversitesi “Günümüz Dünya Sorunları ve Türkiye” Çalıştayı, İzmir: 16 Nisan 2007.
18. Audet, R. ve Ludwig, G. (2003). *GIS in Schools*. USA. Esri Pres.
19. Sibley, S. (2003). *Professional Development for Teachers Teaching and Assessing Skills in Geography*. United Kingdom: Cambridge University Pres. S.63.